

Ewa Andrzejewska

"Nauczanie języków obcych seniorów w Polsce. Analiza potrzeb i możliwości w aspekcie międzykulturowym", Anna Jaroszewska, Kraków 2013 : [recenzja]

Studia Germanica Gedanensia 31, 319-323

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aufklärungszwecken und ist eine unverzichtbare Lektüre für diejenigen, die in der Debatte über Migration nach sachlich zutreffenden Argumenten suchen.

Anna Daszkiewicz
(Gdańsk)

Anna Jaroszevska (2013): *Nauczanie języków obcych seniorów w Polsce. Analiza potrzeb i możliwości w aspekcie międzykulturowym*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, ss. 546.

Specyfika przyswajania języków obcych wynikająca z wieku uczących się jest jednym z obszarów zainteresowań glottodydaktyki. Badania w tym zakresie dążą między innymi do wyjaśnienia różnic w uczeniu się, które mogą mieć źródło w uwarunkowaniach psychofizycznych właściwych dla danego okresu życia. Wyniki dociekań naukowych pozostają jak dotąd niejednorodne, a co ważne, podkreślają znaczenie innych niż jedynie wiek uczącego się czynników wpływających na proces przyswajania języka obcego oraz jego efekty¹. Obok wzmoczonego w ostatnich latach zainteresowania uczeniem się i nauczaniem języków obcych dzieci, badacze kierują uwagę także na okres tzw. późnej dorosłości. Hasło *geragogika* pojawia się w leksykonach dydaktyki języków obcych, np. w zredagowanym przez C. Surkamp², a do frapujących problemów badawczych glottodydaktyki, o czym przekonuje R. Grotjahn³, należy zaliczyć kwestię przyswajania języków obcych przez seniorów. Zagadnienie to, ukierunkowane na wybrany aspekt badawczy, stanowi przedmiot książki A. Jaroszevskiej. Jak wskazuje tytuł publikacji jest nim analiza sytuacji w Polsce w zakresie potrzeb i możliwości nauczania języków obcych seniorów w aspekcie międzykulturowym. Autorka realizuje tak postawione zamierzenie poprzez badania teoretyczne przedstawione w rozdziałach 1–3 (15–148) oraz badania empiryczne opisane w rozdziale 4 (149–297). Rozdział 5 (299–308) wskazuje dalsze możliwe obszary eksploracji naukowych, które wyszczególnione zostały na podstawie wyników zrealizowanego projektu badawczego. Całość publikacji dopełniają obszerny aneks (347–534) oraz bibliografia. Autorka kieruje monografię do glottodydaktyków i geragogów oraz do wszystkich zainteresowanych, w tym szczególnie seniorów, wyznaczając swojej publikacji cel zarówno naukowy, jak i dydaktyczny (308).

Nadrzędne kategorie pojęciowe, które determinują podejście do badanego zagadnienia, to w pracy A. Jaroszevskiej system edukacji ustawicznej oraz nauczanie formalne w systemie klasowo-lekcyjnym. Wpisanie nauki w okresie późnej dorosłości w ramy instytucjonalnego

¹ GROTJAHN, Rüdiger / SCHLAK, Torsten (2010): Lernalter. W: HALLET, Wolfgang / KÖNIGS, Frank G. (red.): *Handbuch Fremdsprachendidaktik*. Seelze-Velber, 253–257.

² SURKAMP, Carola (red.) (2010): *Metzler Lexikon Fremdsprachendidaktik*. Stuttgart, Weimar, 86 f.

³ BERNDT, Annette / KLEPPIN, Karin (2010): Sprachlehrforschung im Spannungsverhältnis von Theorie, Empirie und Praxis: Perspektiven. Ein Gespräch mit Rüdiger Grotjahn. In: Dies. (red.). *Sprachlehrforschung: Theorie und Empirie. Festschrift für Rüdiger Grotjahn*. Frankfurt/Main, 317–326.

kształcenia i usankcjonowanie roli seniora-ucznia stawia w centrum uwagi kwestie programowe i organizacyjne tego procesu.

Rozważania teoretyczne, pierwsza część monografii, obejmują analizę wybranych czynników tworzących konteksty edukacji w okresie późnej dorosłości. Pierwszy rozdział *Nauczanie/uczenie się języków obcych seniorów jako problem badawczy polskiej nauki* (15–48) otwiera przegląd podejść teoretycznych do pojęć *starość i starzenie się* wypracowanych przez psychologię, biologię, medycynę oraz socjologię. Autorka zwraca uwagę na zróżnicowanie indywidualne w obrębie grupy wiekowej seniorów oraz uwarunkowania kulturowe, które determinują postrzeganie ludzi starszych w danym społeczeństwie. Dla badań nad edukacją seniorów nieodzowna jest, jak zwraca uwagę A. Jaroszevska, świadomość zmian w dyskursie na temat starości, co pozwala zapobiec mieszaniu ujęć przede wszystkim z niewspółmiernych czasowo kontekstów badawczych. Uchwyceniu wspólnego obszaru zainteresowań glotto-dydaktyki i geragogiki służy opis obu dyscyplin. Analiza dotychczasowych prac dotyczących nauczania języków obcych seniorów przynosi ich klasyfikację ze względu na typ tekstu naukowego (monografia, esej, artykuł) oraz zastosowaną metodologię badań empirycznych, a zamyka wyliczenie głównych wyników tych badań. Dalej omówione zostały w porządku chronologicznym publikacje, które powstały w polskich ośrodkach naukowych i koncentrują się na kwestiach nauczania języków obcych seniorów. W tym miejscu pojawiają się tytuły artykułów autorki, do których odwołania znajdziemy w dalszych częściach pracy.

Rozdział drugi przedstawia psychofizyczne aspekty późnej dorosłości wypracowane przez nauki medyczne i psychologię, które posłużyły A. Jaroszevskiej do wyodrębnienia czynników pozytywnych, sprzyjających uczeniu się/nauczaniu języków obcych oraz negatywnych, utrudniających te procesy. Większość wyodrębnionych aspektów ma charakter ogólny i dotyczy pojmowania dobrostanu czy jego przeciwieństwa w tym okresie życia. Czynniki specyficzne dla badanego w pracy zagadnienia to dotychczasowe doświadczenia w uczeniu się języków obcych (wiedza i umiejętności jak się uczyć języków) oraz doświadczenia (wielo-)kulturowe, a także charakterystyka ludzi starszych jako uczniów. Autorka zwraca uwagę na te cechy seniorów, które ułatwiają lub utrudniają dostosowanie się do wymogów uczestnictwa w sformalizowanym systemie uczenia się. Szczególna trudność pojawia się przy wartościowaniu tych cech. Świadomość deficytów wynikających z procesu starzenia się wśród uczniów-seniorów jest postrzegana jako aspekt pozytywny, skłaniający do aktywnego zapobiegania czy kompensowania niedostatków (75), albo jako negatywny, który „może prowadzić do negatywnych emocji, a niekiedy stanów depresyjnych“ (84). O ile możliwości medycyny w łagodzeniu negatywnych zjawisk procesu starzenia się np. wzroku czy słuchu są w postrzegane jako oczywiste i potrzebne, to nie jest już tak w zakresie farmakologicznego lub operacyjnego wspomaganie procesów mentalnych, stanów depresyjnych czy opisywanych przez autorkę zaburzeń rytmu okołodobowego, które mogą mieć znaczenie dla procesu uczenia się, niekiedy większe, niż niektóre choroby wieku podeszłego wymienione w pracy, np. osteoporoza. Rodzi się pytanie o proporcje i wzajemne relacje tych czynników, gdy chodzi o uczestnictwo seniorów w kursie językowym ukierunkowanym na aktywizację społeczną, rozwijanie kompetencji międzykulturowych i procesy uczenia się języka obcego. Część z przytoczonych problemów zdrowotnych wieku starczego, jak np. choroba Alzheimera (56), wymagają szczególnego podejścia i dotyczą zapewne innych

badania. W zrealizowanym zaś przez A. Jaroszewską projekcie uczestniczyli seniorzy ze starością znormalizowaną lub pomyślną (284). Trudności wynikające ze złożoności, zróżnicowania indywidualnego i wieloczynnikowości zjawisk starzenia widać w zaproponowanej typologii uczniów seniorów, tym bardziej, że nie należy zapominać, iż zależność od instytucji edukacyjnych i przyjmowanie roli ucznia pomija inne konteksty uczenia się, które mogą zaspakajać potrzeby osób starszych w zdobywaniu czy rozwijaniu kompetencji językowych, międzykulturowych i społecznych.

Fakt, że „bycie seniorem“ podlega celowym oddziaływaniom ze strony polityki oraz ekonomii ilustruje rozdział 3: *Uwarunkowania kształcenia językowego seniorów w Polsce w kontekście europejskim*. Przedstawiono w nim dokumenty Unii Europejskiej dotyczące edukacji, w tym polityki językowej i rozwijania kompetencji wielo- i międzykulturowej. Przyjęta przez autorkę perspektywa przejawia się zarówno w tytułach podrozdziałów, np. *Edukacyjna aktywizacja seniorów jako cel strategiczny polityki UE* jak i koncentracji na informacjach faktograficznych, takich jak wyliczenie organizacji zajmujących się problematyką ludzi starszych w Europie, przywołanie dokumentów, uchwał oraz wymienienie instytucji edukacyjnych (głównie Uniwersytetów Trzeciego Wieku) pokazujących aktywność Polski w tym zakresie. Przedstawiona została ewolucja koncepcji uczenia się przez całe życie oraz przegląd kompetencji kluczowych w kształceniu seniorów, które powinny być adekwatne do „wymogów współczesności“. Ponadto autorka wylicza projekty międzynarodowe świadczące, jak wynika z prezentacji tego zagadnienia, o zaangażowaniu społeczeństw w problemy ludzi starszych. Do namysłu skłaniać mogą czytelnika już same nazwy tych projektów, np. *Międzykulturowy Koktajl Seniorów* (139), ale również pojawia się pytanie o znaczenie i efekty tych działań, na które odpowiedź wymagałaby spojrzenia wykraczającego poza szukanie adekwatności z postulatami aktualnej polityki edukacyjnej i społecznej.

Druga część pracy A. Jaroszewskiej to badania empiryczne ukierunkowane na „uzyskanie nowych informacji na temat procesu nauczania/ uczenia się języków obcych seniorów ze szczególnym uwzględnieniem polskiego systemu kształcenia oraz zjawiska międzykulturowości“ (149). Celem nadrzędnym tej części monografii jest pozyskanie wiedzy, która pozwoli zoptymalizować nauczanie języków obcych seniorów w ramach sformalizowanego kształcenia klasowo-lekcyjnego. Przyjęto w niej założenie, że zgromadzenie pożądaných danych jest możliwe za pomocą „modułów“ badawczych, dwóch odrębnych części, które łącznie doprowadzą do uzyskania komplementarnego, „przyczynowo-skutkowego“ (153) oglądu analizowanej kwestii. Różnica pomiędzy modułami dotyczy głównie metodologii oraz próby badawczej.

W pierwszym module zastosowano badania jakościowe, „międzynarodowe studium przypadków“ w ramach dwutygodniowego kursu języka niemieckiego jako języka obcego w Niemczech dla seniorów (50+) z różnych krajów (20 osób). Wykorzystane techniki to obserwacja i obserwacja uczestnicząca, rozmowa i wykład nieskategoryzowany, badanie ankietowe, analiza dokumentów instytucjonalnych oraz analiza rysunków na zadany temat. Posłużyły one do analizy kursu języka niemieckiego (D50+) pod kątem jego zgodności z polityką edukacyjną UE, rozwiązań logistycznych oraz koncepcji programowo-metodycznej. Opis wybranych aspektów badanych zjawisk uzupełniają każdorazowo propozycje ich optymalizacji. Za podstawowy materiał badań jakościowych A. Jaroszewska przyjmuje

własny *Dziennik z badań* (349–511). Znajdziemy w nim w układzie chronologicznym dokumentację zdarzeń, zachowań i wypowiedzi seniorów oraz ich nauczycieli w różnorodnych sytuacjach, opis własnych i domniemanych odczuć seniorów, ale także szereg komentarzy odautorskich zawierających oceny działań i postaw wobec podmiotu, przedmiotu i przebiegu badań, opinii, anegdot oraz wspomnień.

Moduł drugi to badania ilościowe, sondaż z zastosowaniem kwestionariusza ankiety zatytułowany *Jak poprawić efektywność nauczania języków obcych osób starszych?* Badanie przeprowadzone zostało wśród losowo dobranej próby badawczej, którą stanowili polscy seniorzy (2145 poprawnie wypełnionych ankiet) z obszaru całego kraju. W zdecydowanej większości byli to słuchacze Uniwersytetów Trzeciego Wieku, które mają w swej ofercie kursy języków obcych. Na sformułowanie pytań oraz kanon możliwych odpowiedzi w zastosowanym kwestionariuszu wpłynęły, o czym informuje autorka, rezultaty pierwszego modułu badawczego.

Raport z badań modułu pierwszego i dane pozyskane w ramach modułu drugiego przedstawione zostały osobno, zaś ich interpretację przeprowadzono łącznie i zaprezentowano kumulatywnie w rozdziale *Wnioski* (283–297). Pojawiają się tu dwie główne tezy. Po pierwsze: *Uczenie się języków obcych w systemie klasowo-lekcyjnym w ramach wyjazdowego kursu językowego jest optymalnym sposobem na rozwijanie kompetencji międzykulturowej.* Po drugie: „kluczowym ogniwem decydującym o sukcesie w nauczaniu/uczeniu się języka obcego w grupie seniorów jest nauczyciel” (294). Ponadto opracowany został profil grupy uczniów seniorów, do której może być kierowana oferta kursu językowego oraz trzy odrębne katalogi oczekiwań/wymagań wobec kursów językowych wyjazdowych, zagranicznych i miejscowych dotyczące kwestii merytorycznych, społeczno-emocjonalnych oraz logistyczno-zdrowotnych. Zamykające wyniki badań *opis właściwości uczenia się seniorów* oraz *spis zadań dla nauczyciela języka obcego o specjalizacji geragogicznej* są adekwatne do zaprezentowanej wcześniej listy oczekiwań/wymagań wobec kursów językowych.

Praca *Nauczanie języków obcych seniorów w Polsce* A. Jaroszewskiej jest spojrzeniem na edukację ludzi starszych w kontekście zmian demograficznych, społecznych i kulturowych, jakie nastąpiły w ostatnich latach. Przyjęta została w niej perspektywa nauczania sformalizowanego, w którym uczniom-seniorom należy przede wszystkim zapewnić komfort fizyczny oraz optymalne metody i środki dydaktyczne, za co odpowiadają organizatorzy kursu i nauczyciele. W ich gestii leżą odpowiednie działania ukierunkowane na to, żeby kompensować deficyty wynikające z „ograniczeń psychofizycznych o podłożu biologicznym” (284) oraz pokonywać trudności w pracy dydaktycznej, które mają źródło m.in. w „autonomii i ugruntowanej osobowości ludzi starszych” (294). Badanie ze względu na realny wymiar lekcyjno-klasowego nauczania polskich seniorów przeprowadzone zostało na „elicie elit”, jak nazywa w porównaniu z szczęsioma milionami seniorów grupę słuchaczy UTW profesor P. Błędowski, wiceprzewodniczący Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego⁴. W tych kategoriach możemy także mówić o uczestnikach międzynarodowego kursu wyjazdowego w kraju języka docelowego. Praca Jaroszewskiej nastawiona jest zatem perspektywicznie

⁴ *Czas starych Polaków, rozmowa z prof. Piotrem Błędowskim prezesem Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego*, Gazeta Wyborcza, 12–13 października 2013, 3.

na prognozowany rozwój zainteresowania nauczaniem języków obcych w okresie późnej dojrzałości i stanowi początkowy etap poszukiwań optymalnych rozwiązań.

Ewa Andrzejewska
(Gdańsk)

Andrzej Kałny / Anna Socka (Hg.) (2010): *Modalität / Temporalität in kontrastiver und typologischer Sicht (Danziger Beiträge zur Germanistik. Bd. 30)*. Frankfurt/Main: Peter Lang. 264 S.

Der Band enthält Beiträge der Konferenz „Modalität/Temporalität in kontrastiver und typologischer Sicht“, die die Mitarbeiter des Arbeitskreises „Modalität im Deutschen“ in Gdańsk vom 5. bis 7. Mai 2008 zu ihrem siebenten Treffen versammelte.

Die Thematik der Beiträge namhafter Autoren umfasst die breit gemeinten Fragen der Modalität und Temporalität unter Berücksichtigung kontrastiver und typologischer Aspekte. Die von den Herausgebern im Vorwort skizzierten Themenkreise (zur Interaktion von Modalität und Temporalität, Modal- und Modalitätsverben, lexikalische Modalitätsmarker) lassen schon vor der genauen Lektüre auf die Vielfalt und Komplexität der bearbeiteten Themen schließen.

Den Band eröffnet Werner ABRAHAM (*Modalitäts-Aspekt-Generalisierungen: Interaktionen und deren Brüche. Wo, kommen die epistemischen Lesarten t_i-her?*), der in seinem Beitrag auf das Zustandekommen der grundmodalen (deontischen) und epistemischen Lesarten der Modalverben eingeht, die ihrerseits mit Aspekt und Tempus interagieren. So werden anfangs – anhand überzeugender Darlegungen – die aspektuelle Perfektivität und die Grundmodalität (Deontik) auf der einen und die Imperfektivität und die Epistematik auf der anderen Seite in einen Zusammenhang gebracht, indem die zeitreferentiellen Konfigurationen der epistemischen und deontischen Lesarten eingehend beschrieben werden. Abschließend werden die Differenzen zwischen der deontischen und epistemischen Modalität hinsichtlich des Kriteriums [Person] im syntaktisch-semantischen Kontext eruiert.

Michail L. KOTIN (*Zur referentiellen Identität von Tempus- und Modusformen*) geht von der These der fundamentalen Identität zwischen Tempora und Modi aus und stellt die Hypothese eines kategorialen Blocks (Aspekt-Tempus-Modus-Gefüge) auf, in dem die Kategorien des Tempus und Modus dem Aspekt untergeordnet sind. Aufgrund seiner Darlegungen zur Gegenüberstellung von Futur Präteritum und Konjunktiv Präteritum kommt KOTIN zu dem Schluss, dass zwischen Temporalität und Modalität so enge Affinitäten bestehen, dass es kaum berechtigt ist, beide Kategorien in einen kontradiktorischen Zusammenhang zu bringen. Im Weiteren werden diachrone Untersuchungen des gemeinermanischen Konjunktivs vorgenommen, in denen der Frage nach der Herkunft aoristischer Elemente in der germanischen Konjunktiv-Flexion nachgegangen wird. Zum Schluss werden aus den diachron angelegten Studien relevante Schlussfolgerungen bezüglich synchronen